

УДК [796.011.3:001.891.3](081)Кубійович

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ І СПОРТ В ПРАЦЯХ ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА

Олена Падовська

Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів

В статті досліджується значення В. Кубійовича у творенні національно орієнтованої концепції фізичного виховання і спорту. Акцентовано на таких особистісних якостях науковця, як організаційний хист, вміння залучити до збору інформації фахові кадри та поставити відповідну мету. Проаналізовано карту «Організації фізичного виховання» в «Атласі України й сумежних країв», гасла й статті «Енциклопедії українознавства», пов'язані зі спортом та фізичним вихованням, а також інформацію про персоналії видатних організаторів спортивного руху й засновників української національної тіловиховної традиції. Визначені основні блоки інформації, яка є відповіддю на питання: зародження й становлення сучасного фізичного виховання; діячі українського спортивного руху; спортивні організації в Західній Україні першої половини ХХ ст. та спортивні організації в діаспорі; українські спортсмени в світовому олімпійському русі за часів бездержавності.

Ключові слова: фізичне виховання, олімпійські чемпіони, організатор, карта, гасло в енциклопедії, спортсмен.

PHYSICAL EDUCATION AND SPORT IN THE WORKS BY VOLODYMYR KUBIYOVYCH

Olena Padovska

Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Lviv

The article focuses on V. Kubyovych's contribution to the creation of a nation-oriented concept of physical education and sport history. It emphasizes such personal qualities of the scholar as organizational skills, ability to engage competent experts in data collection and set relevant goals. The research provides analysis of the map «Physical Education Organizations» in the «Atlas of Ukraine and Neighbouring Territories», slogans and articles in the «Encyclopedia of Ukrainian Studies» on sport and physical education, as well as information about outstanding organizers of sport movement and founders of the Ukrainian national body-shaping tradition. The article identifies key blocks of information that cover the following topics: origin and establishment of modern physical education; figures of the Ukrainian sport movement; sport organizations in Western Ukraine in the first half of the 20th century and sport organizations in diaspora; Ukrainian athletes in the world Olympic movement during the non-state period.

Key words: physical education, Olympic champions, organizer, map, encyclopedia slogan, athlete.

Тема історії українського спортивного руху в Галичині актуалізується нині в уже тридцятилітньому триванні Української Державності. Її складові, а саме зародження сучасного фізичного виховання українців на межі ХІХ–ХХ ст., становлення й розвиток у період між двома світовими війнами, тривання в час німецької окупації 1940–44 рр. та, згодом, налагодження організаційних форм і функціонування в діаспорі потребують нового осмислення. В минулому маємо шукати за відповідними моделями функціонування системи фізичного виховання. І тут фіксоване В. Кубійовичем та його колегами в працях енциклопедичного й довідкового характеру залишається відправною точкою пошуку. Так, чого би ми не торкнулися – організаційних аспектів Шевченківського сокільського здвигу, біографічних розвідок щодо видатних постатей, причетних до становлення українського спортивного руху – зсюди серед покликань ключовим джерелом надання інформації є Кубійович і його Енциклопедичне видання. Зокрема в праці *Андрія Сиви* детально проаналізована наявність в «Енциклопедії українознавства» за редакцією В. Кубійовича інформація про *Івана Боберського* та його громадсько-політичну діяльність (у першому томі – біографічна довідка (Париж, Нью-Йорк, 1955); у восьмому – відомості про діяльність у сокільському русі (Париж, Нью-Йорк, 1976); у дев'ятому – про «Українську стрілецьку громаду» в Канаді (Париж, Нью-Йорк, 1976); біографічна довідка в англійській версії (Торонто, Буфало, Лондон, 1985) [10, с. 7]. Михайло Білецький, досліджуючи тему сфери послуг, як галузі економічної географії,

побіжно торкається й такої складової, як фізичне виховання [2]. Окремим джерелом дослідження різних періодів розвитку фізичного виховання і спортивного руху є автобіографічні праці В. Кубійовича. Він у них називає своїх сподвижників по роботі в УЦК, який персоналію супроводить характеристика діяльності, часто штрих подальшої долі. Неодмінний досі внесок у вивчення питання дала карта, вміщена останньою в збірці картографічного матеріалу «Атласу України і сумежних країв», назва якої сама промовляє за себе – «Організації фізичного виховання». Її детальний розгляд дозволяє стверджувати про історичну тяглість української тіловиховної традиції, яку за часів соціалізму заперечували. Зробити цілісний огляд розвитку фізичного виховання на основі матеріалу, зібраного Кубійовичем та його однодумцями, звірити інформацію зі всіх вказаних джерел становить мету нашого дослідження.

Важливість взятого до розгляду матеріалу полягає насамперед у достовірності, адже йдеться про свідчення від очевидців і безпосередніх організаторів мережі закладів фізичного виховання в жорстких умовах німецької окупації. Фаховість свідчень забезпечена вмінням В. Кубійовича концентрувати зусилля спеціалістів, у тому числі й в галузі спорту і фізичного виховання. «Принагідно наслідую сказати, що я мав назагал добру руку притягати людей до співпраці; дружба з ними творилася в конкретній щоденній роботі» [7, с. 126]. Погоджуємося із дослідниками життя й діяльності В. Кубійовича: те, що скромно сам Кубійович вклав у вислів «мати добру руку», було властивістю натури науковця притягувати до справи «силою інтелекту, інтелігентності, ідейності і жертвності для української справи, ніким і нічим не переборена сила творення українського духа» [11, с. 5].

При створенні синтетичної багатопланової картографічної праці до виготовлення карт і написання текстової частини – пояснення тих карт і діаграм було залучено крім В. Кубійовича 12 авторів, кожному з яких судилася небуденна доля й визначні наукові здобутки. Ось як згадував про цей чин один із учасників: «...в 1937 році з'явилося у Львові ще одне цінне видання, появу якого не можна оминати мовчанням. Був це «Атлас України і сумежних країв», під редакцією проф. др В. Кубійовича, виданий Укр. видавничим інститутом у Львові. Це прекрасне видання з 87-сторінковим україно-англійським текстом і 66 кольоровими мапами та діаграмами, є другою енциклопедією українського життя у всіх його проявах і ділянках. Далеко не всі державні народи мають таке видання, яке нам вдалося випустити в світ. Кажу – нам, бо я теж мав честь бути співробітником цього атласу» [9, с. 188].

Серед обранців доктору філософії з відзначенням (географія і історія) та фахівцеві в землемірній справі *Ігореві Федіву* (1895–1962) належать п'ять карт (63–66) – «Українська кооперація в Польщі» (I і II), «Просвіта», «Рідна Школа» й ще одна, не пронумерована, бб «Організації фізичного виховання». Як і більшість із учасників видання «Атласу...» І. Федів попередньо долучився до видання три-томової ілюстрованої енциклопедії «Українська Загальна Енциклопедія» (1930–1934). Для підготовки розділів «Атласу...» важливою була насамперед його активна діяльність як члена управ головніших організацій та товариств (містоголова Українського Технічного Товариства і член Редакційної Колегії *Технічних Вістей*; співорганізатор I. Конгресу Українських Інженерів у Львові), а також праця в землемірському бюро інж. Свірського та викладання економічної географії в Українській Торговельній школі, у «Маслосоюзі» референтом з реклами і технічним редактором видання *Кооперативне Молочарство*. Однак, коли необхідно було в карті 65 інформувати про українське господарське товариство у Галичині «Сільський Господар», до співпраці залучили видатного практика – *Євгена Храпливого* (1898–1949). Для створення останньої з карт «Атласу...» І. Федіву придався досвід із гімназійної юності: участь в сокільському, спортивному й пластовому русі. На відомій фотографії 1913 р. «Учительський відділ товариства «Сокіл-Батько» у Львові» Ігор Федів серед 8 провідників становлення українського тіловиховання – разом із *Іваном Боберським*, братами *Петром* і *Тарасом Франками*, *Степаном Гайдучком*, *Омельяном Гузаром*, *Іваном Ігнатом*, *Олександром Довбенком*. Тож, як і інші молоді тіловиховники, належав до тих, на кого числив їх учитель І. Боберський. У Львові міжвоєнного двадцятиліття І. Федів надалі був членом старшин «Сокола-Батька» [5]. Тож інформацію про історію створення й функціонування спортивних організацій впродовж 40 років (1894–1936) він подав зі знанням справи.

У поясненні до карти І. Федів серед джерел інформації крім календарів та періодики працює Володимира Федорчака «Лугова організація 1925–1935» (Львів, 1935), а також С. Гайдучком розділ в Українській Загальній Енциклопедії. Статистичні дані ґрунтуються на солідну документальну основу – звіти канцелярії спортивних організацій та рукописні матеріали проф. Гайдучка. Також І. Федів виділив певні особливості зображеного в карті матеріалу. В діяльності організації «Сокіл» він розрізняє два етапи: – до 1932, коли крім спортивно-оздоровчих завдань приділялася увага протипожежній діяльності в мандрівництві; – 1932–1938, як місце пожежництва заступив мілітарний виховний напрям – стрілецьтво. За межою І. Федів має подію, коли товариство «Луг» через зміну структури відпорядковувався «Державному Уряду фізичного виховання» й позбулося протипожежних функцій. З пояснення до карти І. Федіва довідуємося, що крім підлеглих централізованих товариств «Січ», від початку ХХ ст. засновувалися ще самостійні товариства «Січ». Із їх об'єднання постав у Львові Український Січовий Союз (1922), а відколи мережа розгорнула діяльність на Буковину – Союз Січей. Пунктирно відображені початки численних спортивних організацій. Це – спортивні гуртки при гімназіях (від 1904); пластові (від 1912); стрілецькі (від 1913). І. Федів представив весь спектр організованих організацій фізичного виховання і спорту повоєнного періоду. Це – Січові товариства (від 1922), які були реорганізовані у «Луги» (1925); Карпатський Лещетарський Союз (1924); «Український Спортовий Союз» (1925); Союз української поступової молоді ім. І. П'ягоманова «Каменярі» (1930). На одній лишень XLVIII сторінці вміщено багато інформації і таблиця з числом первинних організацій, за якою простежується динаміка розвитку справи фізичного виховання. Від початків був 1 осередок (1894–1902), а до першої світової війни спостерігалось швидке зростання. Станом на 1914 р. було 974 сокільських осередків, 813 товариств «Січ» і 7 інших спортивних організацій. У повоєнних роках все повернулося до 1 осередка. Давалися взнаки наслідки воєнного спустошення, поразка українців у національно-визвольних змаганнях і державна політика Польщі. Та від 1922 р. кількість сокільських гнізд обчислювалася десятками, а за неповних чотири роки – сотнями. Коли додати до них осередки «Лугів» (бл. 200 у 1925 р. і бл. 600 у 1926 р.) та «Каменярів», то загальне число осередків добігало до 1200 одиниць. Так тривало до 1936 р., на основі даних якого й була розроблена карта.

Карта «Організації фізичного виховання» (SPORTING ORGANISATIONS) є останньою в атласі. На одному листі по верхньому краю містяться чотири побічні карти, на яких картографічно представлено організаційна активність населення в галузі фізичного виховання, розподіленість територіально-адміністративних одиниць організаціями фізичного виховання – «Сокіл», «Луг», «Каменярі» та «Український Спортовий Союз». За даними побічних карт видно, що різні спортивні організації були поширені на досліджуваній території нерівномірно. Так, сокільські осередки найбільш рясно вкривають територію Станіславівського повіту – дієві організації містилися там в що-другому селі. Загалом смугою на північному сході території на сто місцевостей припадало від 10 до 30 організацій. Первинні організації «Лугу» найбільшого поширення набули в Надвірнянському повіті та на Тернопільщині (від 70 до 90 організацій на сто місцевостей). Діяльністю луговиків були охоплені відносно рівномірно всі повіти. Осередки «Каменярів» з'явилися відносно пізно, а тому видно деяку «шапковитість» їх розміщення – то Самбірський повіт, територія сучасної Івано-Франківщини, Збараж і Тернопіль. Найбідніше представлений осередками «Український Спортовий Союз». Матеріал окремих карт був узагальнений в одній комплексній карті. На територіально прямокутному просторі Галичини фізично-виховний та спортивний рух українців представлений був умовно трьома смугами – розвинений у південно-східній частині; середньо-розвинений на смузі центру із переважанням осередків Львівського та Бродівського повітів; малорозвинений у північно-західній частині по лінії Любачів–Ярослав–Березів–Кросно.

В час другої світової війни В. Кубійович постановив охопити національно-просвітницькою та тіловиховною роботою населення цілої території Генерального Губернаторства (ГГ). Особливий наголос ставився на розвитку мережі спортивних організацій по окраїнних етнічно українських територіях Лемківщини, Холмщини з Підляшшям і Посяння. Очевидно, що жертвна праця допомогових комітетів (згодом УЦК) під рукою В. Кубійовича була

покликана прагненням заповнити явлені в картах Атласу прогалини в національному усвідомленні та фізичному гарті української молоді на цілій території ГГ. Як цитуємо слова В. Кубійовича з передмови до Атласу: «Але бездержавна, хоч і стара наука мусять на місце окремих наукових інститутів дати власну жертівність і енергію. Що причинилися до опрацювання і видання цього Атласу, дали все, що можна було дати. Атлас своє завдання сповнив... Нехай Атлас учить своїх і чужих, нехай краще сплячого велетня нашої Вітчизни додає нам енергії та сили до праці, а серед чужих нехай розбуджує відомості про Україну і прихилиє до неї друзів» [1, с. VIII].

Від 1948 р. В. Кубійович 40 років свого життя присвятив українській енциклопедичній втіленні цієї великої ідеї науковець вкотре виявив свій талант організатора, об'єднавши українських учених у діаспорі. Серед осіб найближчого кола, без енергійних і систематичних зусиль яких неможливим було б створення Енциклопедії Українознавства, маємо згадати перед Дарію Сіак (1908–1977) та Кекілію Паліїв (1906–1969). Обидві за фахом були учителями фізичного виховання, колегами в УЦК по роботі з молоддю. Далі Д. Сіак викладав у табірних гімназіях Німеччини (1945), а по війні працювала в НТШ, була бібліотекарем (з 1956). Прикладом жертвності є виконання Дарією обов'язків секретаря з переписування та редагування текстів до енциклопедії, зі збору інформації до численних гасел. Була першою, кому В. Кубійович зв'язався в своїх планах. «Товаришка мого життя» – назвав її В. Кубійович визнавши заслуги своєї дружини й вірної помічниці [7, с. 230, 243]. Внесок Кекілії Паліїв полягає в тому, що вона від 1963 р. зініціювала і вела у співпраці громадян Торонто «Патронат Наукового осередку НТШ» у Сарселі. Залучивши до збору так необхідних матеріалів своїх товаришок з першого куреня старших пластунок і сеньйорок «Ті, що греблі ругали» вона започаткувала «Акцію Сарсель». Пласт став фундатором-меценатом Енциклопедії Українознавства. Сама ж К. Паліїв у заповіті пожертвувала 1 000 дол. на енциклопедію «На пам'ятники на незнані могили своїх двох братів, Омеляна, що загинув під більшовицькими в Східних Землях, арештований у 1936 р., помер у 1942 р. у в'язниці в Саратові, та брата Дмитра, який загинув у боях під Бродами у рядах I. Дивізії Української Національної Армії» [6].

Опираючись на репринтне перевидання «Енциклопедії українознавства» (Львів, 1965–2003), проаналізуємо матеріали, які стосуються фізичного виховання, спорту. «ЕУ-3» – предметний підручник українознавства вже в першому томі містить інформацію про звичаї гри та забави, правила гігієни, які мають виразні тіловиховні та змагальні компоненти. Згадки про такі риси народної культури вміщені в розділі 4 «Народна духовна культура». Так, етнограф *Зенон Кузеля* (1882–1952) подав приклади фізичної активності в календарній обрядовості: «кусання калити» (с. 229), обрядові танці різдвяно-новорічного періоду (с. 230), молодіжні забави на льоду «на Йордан» (с. 232), весняні танці й хороводи, а також гра «гаївки» (с. 234), русально-купальські обрядодії (с. 236). У родинних обрядах, а особливо в тих, які призначені до соціалізації й громадського життя дослідник вбачає численні елементи – «парубочі гри та змагання, пов'язані з народним спортом» (с. 244). У другому томі в розділах про громадсько-культурний розвиток окремих територіально-адміністративних утворень із компактним проживанням українців в ХХ ст. зустрічаються згадки про організації з фізичного виховання і спорту: розділ «Буковина і Басарабія» за *Т. Галієм* (с. 571); «Українська еміграція між двома світовими війнами» *С. Баран* (с. 574); «Західна Україна до початку нім.-сов. війни» *В. Кубійович* (с. 581). Третій том містить статті, що торкаються теми – XII. 3. «Народний мистецький танок» критика мистецтва *Марії Пастернак* (*Пастернакова*, 1897–1983) (с. 881–886); XIV. 3. – в розділі «Організації молоді» перший підрозділ «Український пластовий улад» *Володимира Яніва* (1908–1991) (с. 955–957) та XII. 2. «Фізична культура» *Едварда Жарського* (1906–2003) (с. 1161–1165). В останній статті Е. Жарський висвітлює історію становлення фізичної культури від середньовічної князівської доби і до ХХ ст. включно. Особливо цікавий погляд спортсмена-практика і функціонера на організацію та управління спорту в СРСР. Важливо, що Жарський бачить іззовні та аналізує систему фізичного виховання у підяремній советській Україні. Ключовим для опису цього комплексу ГПО є напівобов'язковий характер виконання, а для виробничої руханки те, що вона примусово заведена в перервах на обід. Як йдеться про спортивні товариства СРСР, дослідник констатує, що «Динамо» створене НКВД, а «Спартак» функціонує на терито-

ально-професійній основі. Жарський добре обізнаний в питанні й об'єктивно оцінює фізичновиховну галузь. Окремо виділені фізична культура на Західній Україні та на еміграції. Там, на етнічно українських землях, попри намагання окупаційних режимів Польщі, Чехословаччини й Румунії ввести фізичне виховання українців у рамки своїх державних спортивних і фізкультурних товариств, автохтонне населення змагалося за власні національні форми фізкультури. Жарський дає широкий огляд спортивних товариств на цих теренах у міжвоєнний та воєнний час, а також розглядає засновані українцями спортивні товариства вже в еміграції. Доповнює матеріал створена пізніше однойменна стаття в словниковій частині – «Фізична культура» (Т. 9, с. 3500–3502).

Більшість із гасел словникової частини енциклопедії – «ЕУ-2» підготовані були Едвардом Жарським. Він відомий як спортивний діяч 1930-х рр. – у Львові організував спортивний турток «Сагайдачний», брав участь у футбольних змаганнях, став членом Управи спортивного товариства «Україна», очолював Студентський Спортивний Клуб, співпрацював з Центральним Союзом Українського студентства у Празі. Був він серед співпрацівників з підготовки «Атласу України і сумежних країн». У Німеччині став членом Ради Фізичної Культури й головою таборового спортивного клубу (1945), а на еміграції в Америці – співзасновником «Української Спортової Централі Америки і Канади», очільником української спортивної ради, співредактором спортивних журналів «Змаг», «Спортові вісті» та ін. Він – автор підручників і статей на теми спорту. Перегляд дописів Е. Жарського дасть розуміння стану галузі в Україні та світі до 80-х років ХХ ст. Тематично гасла поділяються на такі категорії:

1. Види спорту: Важка атлетика (Т. 1, с. 204); Кошівка (Т. 3, с. 1157); Легкоатлетика (Т. 4, с. 1272/3); Лещетарство/Лижварський спорт (Т. 4, с. 1288–9); Стрілецький спорт (Т. 8, с. 3074); Туризм (Т. 9, с. 3283–4); Футбол (Т. 9, с. 3543–4); Шахи (Т. 10, с. 3793).

2. Діячі фізичного виховання: Боберський Іван (Т. 1, с.141); Гайдучок Степан (Т. 1, с. 338); Гердан-Заклинська Олена (Т. 2, с. 474); Жарський Едвард (Т. 2, с. 664); Заячківський Микола (Т. 2, с. 763); Нагірний Василь (Т. 5, с. 1673); Паліїв Кекілія (Т. 5, с. 1926); Прийма-Богачевська Рома (Т. 6, с. 2333); Суховерські Оксана та Микола (Т. 8, с. 3106); Тисовський (пс. Дрот) Олександр (Т. 9, с. 3210); Трильовський Кирило (Т. 9, с. 3259); Федів Ігор (Т. 9, с. 3488); Франко Петро і Тарас (Т. 9, с. 3529–3530); Хронов'ят Михайло (Т. 10, с. 3639).

3. Організації: «Луг» руханково-спортове товариство у Галичині (Т. 4, с. 1382); «Січ» руханково-протипожежне товариство (Т. 8, с. 2845–2847); «Сокіл» тіловиховне (руханкового профілю) т-во та Укр. «Сокіл» (Т. 8, с. 2940–2942); Союз «Січей» (Т. 8, с. 2974); Союз Українсько-Американських Спортових Товариств, СУАСТ (Т. 8, с. 2992); Союз Української Вступової Молоді ім. М. Драгоманова «Каменярі» (Т. 8, с. 2992–2993); Українська Спортова Централя Америки і Канади (Т. 9, с. 3400); Український Січовий Союз, централя руханково-протипожежних т-в (Т. 9, с. 3438); Український Студентський Спортовий Клуб, УССК (Т. 9, с. 3439).

Стилістично відмінна стаття «Олімпійські ігри» (Т. 5, с. 1848). Її автор *Осип Зінкевич* (1925–2017), як генеральний секретар Українського Олімпійського Комітету в Екзилі інформує про участь етнічних українців в Олімпійських Іграх, виділяючи їх із безликого загалу світських спортсменів. Зі статті видно, що відколи спортсмени з СРСР змагалися на Олімпійських Іграх (з 1952, Гельсінкі), розсіяні світами українці ревно стежили за земляками, щиро вболівали за них і популяризували їх перемоги, як успіхи України.

Присвячені фізичній культурі й спорту розділи й гасла лаконічні та змістовно глибокі. Вони за обсягом і числом займають порівняно з опублікованим за іншими темами матеріалами не багато місця. А проте їх наявність в Енциклопедії Українознавства свідчить про багатогранність й універсальність цього чи не найбільшого досягнення української культури за кордоном. Втілений сміливий проект В. Кубійовича є нетлінним пам'ятником Великому Українцеві та водночас скарбницею й джерелом натхнення Українського Духу в усіх галузях національної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас України й сумежних країв [під заг. ред. д-ра В. Кубійовича]. – Львів : Український видавничий інститут у Львові, 1937. – Текст XLVIII с., карт 66.
2. Білецький М. І. Внесок Володимира Кубійовича в дослідження сфери послуг в «Енциклопедії українознавства» / М. І. Білецький // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Сер. 4. Географія і сучасність. – 2015. – Вип. 19(33). – С. 84–91. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/10219/3/Biletskyi.pdf>.
3. Грузін Д. В. Кубійович Володимир Михайлович / Д. В. Грузін // Енциклопедія історії України. Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : Наукова думка, 2008. – 568 с.: іл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Kubiyovich_V (останній перегляд: 21.03.2021).
4. Дописувачі Вікіпедії, Едвард Жарський [Інтернет]. Українська Вікіпедія; 24 лютого 2021, 08:04 UTC. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Едвард_Жарський. (цитовано 28 березня 2021).
5. Життєпис д-ра Ігора Федіва – редактора перевидання книги історії УСС-ів 1955 р. // Українські Січові Стрільці 1914–1920 [д-р І. Іванець і В. Софронів-Левицький, за ред. д-ра Б. Гнатевича]. – Монреаль : Вид-во Ігоря Федіва, 1955. – 211 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://halychyna.ca/USSTOC/USSOCR030.pdf>.
6. Коренець Г. Життєвий шлях Цюпи Паліїв / Г. Коренець. – Лис 5th, 2009 by tyaka [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://my.plast.org.ua/hrebli/istoriya/istorychni-postatukurenya/hanka-korenets-pro-tsopu-palijiv>.
7. Кубійович В. Мені 85 / В. Кубійович. – Мюнхен : Молоде життя, 1985. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kubiovych/Meni_85_vyd_1985.pdf.
8. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії, 1939–1941 = The Ukrainians in the Generalgouvernement, 1939–1941 : історія Українського Центрального Комітету / В. Кубійович. – Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1975. – 664 с.: фот. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001629
9. Лукасевич Л. Роздуми на схилку життя / Л. Лукасевич. – Нью-Йорк; С. Бавнд Брук : Українське православне видавництво Св. Софії, 1982. – 338 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2215/file.pdf>.
10. Сова А. О. Суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність Івана Боберського (1873–1947): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / А. О. Сова. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020. – 37 с.
11. Шаблій О. Володимир Кубійович: формула життя і чину // В кн.: Володимир Кубійович. Т. 1. Наукові праці // Упорядкування і вступна стаття проф. Олега Шаблія. – Париж; Львів : Фенікс, Українська академія друкарства, 1996. – 800 с.
12. Шендеровський В. «Україна понад усе» – Володимир Кубійович / В. Шендеровський // Нехай не гасне світ науки: Книга перша [за ред. Е. Бабчук]. – Київ : ВД «Простір», 2009. – 416 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://parafia.org.ua/person/kubijovych-volodymyr/> (опубліковано: 09.08.2016; востаннє змінено: 23.09.2016).